

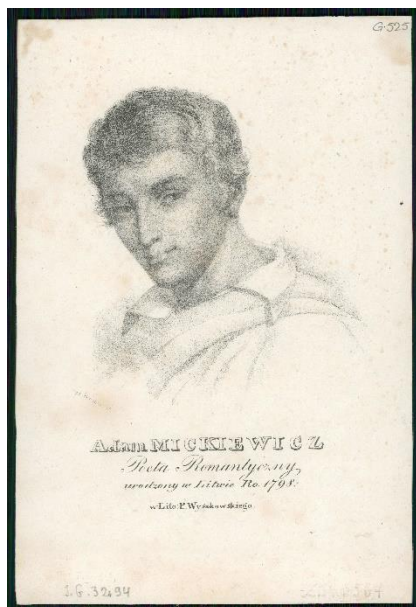
Pieśń Więzienna Filaretów (1823)

muzyka: autor nieznany

słowa: Antoni Edward Odyńiec

Pieśń z 1823 roku, napisana przez Antoniego Edwarda Odyńca¹, uwięzionego przez Rosjan członka Towarzystwa Filomatycznego.

Nota historyczna

Portret Adama Mickiewicza. Litografia (ok. 1828 r.). Źródło: Polona

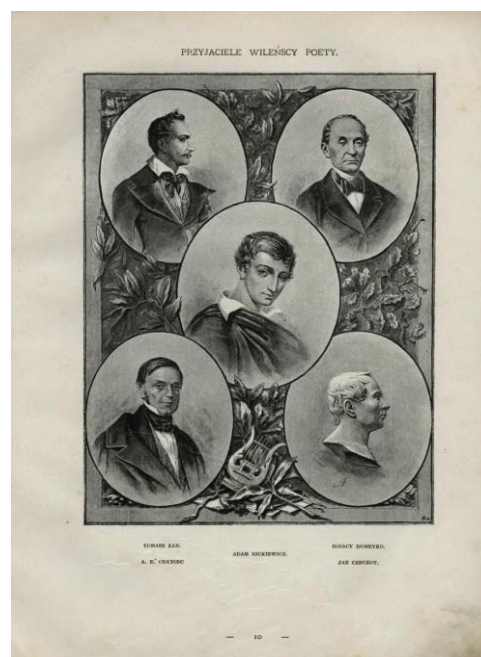
Kiedy w 1815 roku w ramach Imperium Rosyjskiego powstała autonomia Królestwa Polskiego² istniał też projekt polityczny dla dawnych wschodnich województw I Rzeczypospolitej. Od 1819 roku pozostawały one w zarządzie administracyjnym wielkiego księcia Konstantego. W guberniach grodzieńskiej, wileńskiej, mińskiej, wołyńskiej, podolskiej i w obwodzie białostockim przeważał wówczas żywioł Polski³. Polacy dominowali na wszystkich szczeblach administracji. Polska szlachta w większości cieszyła się szerokim samorządem lokalnym oraz przywilejami, których nie miało ziemiaństwo Królestwa Polskiego. Od 17 lipca 1817 roku istniał również Samodzielny Korpus Litewski⁴. Pozostawał pod komendą wielkiego księcia Konstantego i składał się z 17 pułków piechoty, 7 pułków jazdy oraz 11 baterii artylerii. Korpus posiadał mundury takie jak wojsko Królestwa Polskiego, tylko z rosyjskimi odznakami. Ogromne znaczenie dla polskości „ziem zabranych” miało zachowanie polskiego szkolnictwa, w tym Uniwersytetu Wileńskiego. Względnie propolski i liberalny kurs polityki cara Aleksandra I zaczął się jednak szybko zmieniać. Przejawem tej korekty była m.in. sprawa stowarzyszeń studenckich na Uniwersytecie Wileńskim. Oficjalne śledztwo prowadzone przez Mikołaja Nowosilcowa (carski komisarz przy Radzie Stanu Królestwa Polskiego) uznało istniejące tam stowarzyszenia samokształceniowe za konspirację niepodległościową.

Głównym celem tej akcji stało się Towarzystwo Filomatyczne⁵. Było to stowarzyszenie tajne (ale nie konspiracyjne), związane dla samokształcenia, pomocy w nauce i ćwiczeń literackich. Członkami – założycielami byli: Józef Jeżowski, Erazm Poluszyński, Tomasz Zan, Adam Mickiewicz, Onufry Pietraszkiewicz⁶ i Brunon Suchecki. Do Towarzystwa wstąpiło ogółem około 20 studentów. Od 1819 roku w „Ustawach Trzecich” (statuty) towarzystwa zawarto polski program narodowy. W 1820 roku filomaci założyli Zgromadzenie Filaretów⁷. Po dwóch latach liczyło ono 172 członków. Było więc hierarchicznie najniższą, ale też najliczniejszą częścią Towarzystwa Filomatycznego. Hasłem filaretów było „Ojczyzna, nauka, cnota” (obecnie używane przez polskie harcerstwo). Rosyjskie władze wpadły na trop Zgromadzenia Filaretów w 1823 roku i przez masowe aresztowania zlikwidowały organizację. Właśnie wtedy aresztowany został Antoni Edward Odyniec (przyjaciel Adama Mickiewicza), który w celi więziennej klasztoru bazylianów w Wilnie napisał „Pieśń więzienną filaretów”.

Istnienie Towarzystwa Filomatycznego Nowosilcow odkrył w lutym 1824 roku. Brutalne śledztwo szybko położyło kres jego działalności. Wraz z objęciem rosyjskiego tronu przez Mikołaja I Romanowa zaczęła się stopniowa rusyfikacja „ziem zabranych”. Kres polskiej autonomii położyły represje po upadku Powstania Listopadowego.

Analiza tekstu

Tekst pieśni podzielony jest na 12 zwrotek. Jest to typowa, wesoła pieśń biesiadna. Powstała zapewne jako odreagowanie na stres i strach uwięzionych studentów, którzy chcieli na chwilę zapomnieć o tym, czego doświadczyli i co ich jeszcze czeka. Już pierwsza zwrotka jest tutaj jednoznaczna – „Precz, precz od nas smutek wszelki”. Jest to proste wezwanie do zapomnienia o troskach i do zabawy w gronie przyjaciół. Druga zwrotka („Co pomoże narzekanie!”) to manifest stoicyzmu – co ma być to będzie, a los i tak dobrze odplaci dobrem. Kolejna zwrotka („Toć i tutaj w mniszej celi”) przypomina gdzie znajduje się autor i jego przyjaciele – w celi więzienia w dawnym klasztorze bazylianów. Następna zwrotka jest manifestem religijnej wiary w opiekę boską („Że nas strzeże sprawiedliwy Bóg”). Uwięzieni filareci wierzą (zwrotki czwarta i piąta), że kiedyś przyjdzie dobry czas, a filareci nie zginą,

Członkowie stowarzyszenia Filomatów i Filaretów: Tomasz Zan, Ignacy Domejko, Adam Mickiewicz, Antoni Edward Odyniec, Jan Czeczot, ilustracja wydana w 1889 r. w Warszawie. Źródło: Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział we Wrocławiu

ŚPIEWNIK NIEPODLEGŁOŚCI

jeżeli tylko przestrzegać będą „praw Tomasza” (Zana). Jest to nawiązanie wprost do ideologii Związku Promienistych⁸ założonego w 1820 roku przez Tomasza Zana⁹. Trzy kolejne zwrotki to toasty biesiadne – szósta dla Jana Czeczota¹⁰, siódma dla Adama Mickiewicza, ósma dla „bogdanek” (ukochanych i narzeczonych uwięzionych studentów). Dziewiąta zwrotka jest podsumowaniem narracji o „biesiadnym buncie” uwięzionej w „kozie” (areszcie) grupy przyjaciół, którzy w ten sposób nie dają się zastraszyć swoim oprawcom. Ostatnia zwrotka „A po miłej pogadance” jest pożegnaniem biesiadników, którzy rozchodzą się śnić „o miłości, o wolności”.

Opracował: Piotr Pacak

¹ Antoni Edward Odyniec (ur. 25 stycznia 1804 w Giejstunach, zm. 15 stycznia 1885 w Warszawie) – polski poeta romantyczny i neoklasycystyczny, pamiętnikarz oraz tłumacz, Filareta. [Strona na Wikipedii](#)

² Królestwo Polskie (ros. Царство Польское, Carstwo Polskoje), Królestwo Kongresowe, potocznie Kongresówka – państwo utworzone decyzją kongresu wiedeńskiego, połączone unią personalną z Imperium Rosyjskim w latach 1815–1832 w oparciu o Konstytucję Królestwa Polskiego (1815). Od 1832 do 1917 związek Królestwa Polskiego z Cesarstwem Rosyjskim regulował Statut Organiczny (1832), choć jego przepisy nigdy nie weszły w życie, ze względu na obowiązujący od 1833 do 1917 „stan oblężenia”. [Strona na Wikipedii](#)

³ Ziemie zabrane, Kraj Zabraný (ros. Западный край, Zapadnyj kraj, kraj zachodni) – wschodnie województwa Rzeczypospolitej Obojga Narodów przejęte przez Imperium Rosyjskie w wyniku rozbiórów Polski (1772–1795), stanowiące obszar zaboru rosyjskiego, które nie weszły w skład utworzonego w 1815 Królestwa Polskiego. Termin „ziemie zabrane” wprowadził do obiegu naukowego i publicystyki Maurycy Mochnacki w 1834. W 1914 r. tereny te zamieszkiwało 2,5 mln Polaków, stanowiących większość tamtejszego ziemiaństwa i inteligencji. [Strona na Wikipedii](#)

⁴ Samodzielny Korpus Litewski (Korpus Litewski, ros. Литовский отдельный корпус, Oddzielny Korpus Litewski) – korpus Armii Imperium Rosyjskiego utworzony w 1817 r., przemianowany na 6 Korpus Armijny po wojnie rosyjsko-tureckiej 1828/29. Specyfiką korpusu było to, że służyli w nim w większości rdzenni mieszkańcy „ziem zabranych”. [Strona na Wikipedii](#)

⁵ Towarzystwo Filomatyczne, potocznie: Towarzystwo Filomatów, filomaci (z gr. miłośnicy nauki) – polskie tajne stowarzyszenie studentów i absolwentów Uniwersytetu Wileńskiego działające w latach 1817–1821, a następnie bez nazwy i ze zmienioną organizacją wewnętrzną do 1823. Pierwotnym celem związku było samokształcenie, wzajemna pomoc w nauce oraz ćwiczenie się w sztuce pisania. Towarzystwo Filomatyczne

wpracowało własny program moralny oraz stworzyło sieć związków zależnych o rozbudowanych celach i programie działania. Kres istnieniu Towarzystwa Filomatycznego położyło śledztwo w sprawie tajnych związków młodzieży i studentów Uniwersytetu Wileńskiego prowadzone przez kuratora Nikołaja Nowosilcowa w latach 1823–1824. [Strona na Wikipedii](#)

⁶ Onufry Pietraszkiewicz (ur. 1793 w Szczuczynie w powiecie lidzkim, zm. 7 grudnia 1863 w Wilnie) – polski poeta, współzałożyciel i archiwista Towarzystwa Filomatów, przyjaciel A. Mickiewicza i Ignacego Domeyki. [Strona na Wikipedii](#)

⁷ Zgromadzenie Filaretów, potocznie: filareci (z gr. philáretos, miłośnik cnoty moralnej) – polskie tajne stowarzyszenie patriotyczne młodzieży wileńskiej założone przez Towarzystwo Filomatyczne (filomatów), działające w latach 1820–1823. Zgromadzenie Filaretów było najniższym hierarchicznie i zarazem najliczniejszym związkiem zależnym Towarzystwa Filomatycznego (do związku należeli filareci niżsi i filareci wyżsi, w 1822 związek liczył 172 członków). Jego prezesem był Tomasz Zan. Zlikwidowane zostało wskutek masowych aresztowań przez władze rosyjskie w 1823 po śledztwie prowadzonym przez komisję Nikołaja Nowosilcowa. Hasło filaretów (Ojczyzna, Nauka, Cnota) używane jest w harcerstwie. Inicjały tego hasła (ONC) znajdują się na harcerskiej lilijce. [Strona na Wikipedii](#)

⁸ Promieniści, inaczej Towarzystwo Przyjaciół Pożytecznej Zabawy lub Związek Promienistych – związek studentów Uniwersytetu Wileńskiego założony 6 maja?/ 18 maja 1820 w Wilnie przez studenta Wydziału Matematyczno-Fizycznego, Tomasza Zana. Nazwa „promieniści” wywodzi się od idei promienistości autorstwa Tomasza Zana. W myśl teorii Zana „każdy człowiek promieniuje się stosownie do ścisłości i ładności swego połączenia duszy z ciałem i tworzy wokoło siebie atmosferę obszerniejszą lub ściślejszą, mniej lub więcej ujmującą lub wstrętą[...].” Lider promienistych twierdził, że istnieją pewne niewidzialne siły, które roztaczają wokół człowieka atmosferę pozytywną, gdy jest on dobry i piękny, ponieważ żyje według zasad moralnych lub negatywną, gdy je odrzuca. Zan stworzył też ideę miłości promienistej, która miała rozwijać się tylko w sferze duchowej i wzbogacać wnętrza młodych ludzi. [Strona na Wikipedii](#)

⁹ Tomasz Zan (ur. 21 grudnia 1796 w Miasocie, zm. 19 lipca 1855 w Kochaczynie pod Orszą) – polski poeta, badacz minerałów i przyrodnik. Syn Karola Zana. Współzałożyciel Towarzystwa Filomatów utworzonego 1 października 1817 r. i jego przewodniczący na wydziale matematyczno-fizycznym, założyciel Związku Promienistych w 1820 r., w latach 1820-1823 prezes Zgromadzenia Filaretów, członek Towarzystwa Szubrawców. W maju 1821 r. na zaproszenie Jana Chodźko został przyjęty do wileńskiej loży „Szkoła Sokratesa”. Za działalność w tych stowarzyszeniach został skazany na rok ciężkiego więzienia w Orenburgu, a następnie na zesłanie, gdzie przebywał w latach 1824-1837. [Strona na Wikipedii](#)

¹⁰ Jan Antoni Czeczot (Czeczott) herbu Ostoja (ur. 24 czerwca 1796 w folwarku Maluszyce w gminie Rajce, zm. 23 sierpnia 1847 w Druskienikach) – polski poeta, tłumacz, etnograf, przyjaciel Adama Mickiewicza, sekretarz Towarzystwa Filomatycznego. [Strona na Wikipedii](#)